

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כה, תשל"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עוד לשון למועד*

שיחה בענייני לשון לקראת חג הסוכות

דניאל: דומני שבכל חגי ישראל אין פחג הסוכות שופע חומרי לשון: מלים מיוחדות. למשל, למנהגי סוכה, לארבעת המינים, לחגיגות בית השואבה, להושענא רבה, לשמיני עצרת, לשמחת תורה, ורוב החומר הזה נכנס לתוך העברית החדשה שלנו, ואנחנו מפירים אותו ומשתמשים בו בדיבור. אלא ששכחנו מאין ספגנו אותו.

אבל לפני הדברים הידועים, פחות או יותר, בואו ונזכיר כמה נשכחות. וקודם כול: מהי הגדרתו של החג הזה? שרה: מה פירוש "הגדרתו"? חג צריך הגדרה?

דניאל: לא אומר שצריך. איננו צריך הגדרה, אבל יש לו הגדרה. אתם יודעים, שכל חג מקדשים על היין. ובשעת הקידוש אומרים את שם החג, וגם מה טיבו של החג. דן: אתה מתכוון לנוסחה שאומרים, למשל: "את חג המצות - זמן חירותנו"; "את חג השבועות - זמן מתן תורתנו". שרה: וחג הסוכות?

דן: וחג הסוכות - זמן שמחתנו.

---

* ראה "לשוננו לעם" ר-ל ורל"ג.

שיחה זו שודרה ב"קול ישראל". השמיעה: דניאל פאר, דן פנר ושרה דורון.

דניאל : וזהו הפלא. החג הזה נקרא זמן שמחתנו. סתם שמחה. שמחה על מה? לא נאמר. והלוא גם בכל חג אחר צריך לשמוח.

שרה : אנחנו שוכחים, שחג הסופות נקרא גם חג האסיף. וזה מסביר את כל השמחה.

דן : אלא שאין לשכוח עוד פרט אחד: שאסיף אין פירושו "בציר", ולא "קטיף", ולא "מסיק" וכד'. אסיף – פירושו פינוס היבולים מן השדה אל הבית.

שרה : בתורה הדבר נאמר במלים ברורות: "וחג האסיף, בצאת השנה, באסף את מעשיך מן השדה" (שמות כג, טז).

דניאל : עכשיו הפול ברור. לאיש אדמה זוהי שמחת כל השמחות. וכשאוזרים בקידוש (וגם בתפילות) "זמן שמחתנו", אין צורך לפרש מה השמחה. אגב, גם בשמו של החג עצמו יש קיצור כזה. אתם יודעים, שחג הסופות נקרא בדרך כלל בקיצור הַחַג, בה"א הידיעה. וכשאמרו בעברית הַחַג, ידעו שהפונה לחג הזה. כאילו הוא חג כל החגים.

דן : כן, במשנה ובתלמוד אין אומרים לא "סופות" ולא "חג הסופות", אלא בקיצור החג.

שרה : ואיך מבדילים אותו מחגים אחרים? למשל, משבועות?

דן : שבועות נקרא עצרת, ופסח נקרא פסח. וכשרצו לומר "מסופות ועד פסח" אמרו: מן החג ועד הפסח. ותחת לומר "משבועות ועד סופות", אמרו מן העצרת ועד החג.

שרה : אני חושבת, שגם במקרא היה כך. בחגיגות הגדולות שעשה שלמה המלך כתוב "בירח האיתנים בַּחַג".

(מלכים א' ה, ב). וכן ביחזקאל - בהמשה עשר יום בחודש
בְּחָג- (מד, כה). אמרו בקיצור בְּחָג, וידעו שהפונה לסופות.
דניאל: בחגיגות של שלמה המלך שהזכרת נתפנת
לחגופת בית המקדש. אבל לא רק לחגופת הבית. בכלל,
רוב האספות החשובות שאנו מכירים מן ההיסטוריה נתכנסו
בחג הזה. וזה מטעם פשוט: אחרי האסיף היו האנשים פנויים
לאספות ולחגיגות. אתם יודעים, שגם יוסף בן מתתיהו (המכונה
פלאביוס) מספר, שעירות שלמות נתרקנו מיושביהן, והם
עלו בהמוניהם לירושלים לחג הזה, ולחג הזה דוקא.

דן: זהו מה שקוראים עולי רגלים.

שרה: אתה יודע, כשאומרים היום "עולה רגל", משום

מה חושבים על הליכה ברגל.

דן: זו טעות, פשוט. לכן אמרתי בכונה לא "עולי

רגל", אלא עולי רגלים. כך הם נקראים בתלמוד. אילו

אמרנו גם היום כך, עולי רגלים, לא היה איש טועה בדבר,

הפול היו מבינים, שיש כאן עניין של רגלים, ולא של רגליים.

דניאל: אבל איך, בכל זאת, נאמר ביחיד? למשל,

מי שעולה לחג הזה? לא נוכל לומר שהוא "עולה רגלים".

הרי לא עלה הרבה פעמים. אדם כזה נקרא עולה רגלים?

דן: לא. אז נאמר שהוא עולה לרגל. פלומר, לרגל

הזה, לסופות.

שרה: אמרת "הרגל הזה". אבל בתורה כתוב בלשון

נקבה: "שלוש רגלים תחוג לי בשנה". שלוש, ולא שלושה.

דניאל: רגע, חברים. רק לא נבלבל. במקרא שלוש

רגלים פירושו באמת - שלוש פעמים. אתם זוכרים מה

שאמרה חמורו של בלעם: "מה עשיתי לך, כי הפיתני זה שלוש רגלים?!" (במדבר כב, כח) – כלומר: שלוש פעמים. גם המלה פְּעָמִים, פְּעָמָיו, משתמעת לשתי הפנים, כמו רגל. אבל בתלמוד "שלוש הרגלים" שבשנה משמעם שלושה חגים ממש. ומאז נהפכו הרגלים מלשון נקבה ללשון זכר: כבר לא אמרו "שלוש רגלים" כבמקרא, אלא שלושה רגלים, שני רגלים, רגל אחד, הרגל הזה.

דן: כל כך התרגלנו למושג עולה לרגל, עד ששכחנו, איך נקרא לאדם שאינו עולה לרגל. אנשים כאלה נקראים שובתי הרגל. אחרי חורבן בית המקדש דוקא לא רצו שיעזוב אדם את ביתו בחג. חכם אחד, רבי אליעזר, שישב בלוד, לא ראה בעין יפה תלמידים, שהניחו את בתיהם ובאו אליו לחג. הוא אמר בפירושו: "משבח אני את העצלנין, שאין יוצאים מבתיהם ברגל" (סוכה כו ע"ב). וכן: "אין שבחו של אדם היות מניח את ביתו ברגל!" (ירושלמי סוכה ב, ה). להפך, מוטב שיהיה משובתי הרגל.

שרה: מלשון שבתון?

דניאל: כנראה. ואין זה ציון לגנאי, אלא לשבת. בחג צריך גם לשבות.

שרה: יש כאן דבר מעניין. ברשימת החגים שבספר ויקרא כ"ג – כל אחד מן המועדים שבתשרי נקרא שבתון: ראש השנה – שבתון; יום כיפור – שבתון; וסוכות – שבתון. זה מין חודש מיוחד של ימי שבתון. בחודש תשרי היה הרבה פנאי לשבות.

דן: אני חושב, שאין בזה שום דבר מיוחד. בפסוק אחד

הם נקראים "מקרא קודש" ובפסוק הסמוך הם נקראים שבתון. ואין כל הבדל: מקרא קודש או שבתון – הפונה אחת: שלא לעשות מלאכה, וזה הפול.

דניאל: אבל קצת לא דייקת. ראש השנה – שבתון, נכון. סופות – שבתון, נכון. אבל יום הכיפורים לא נקרא סתם שבתון, אלא שבת שבתון.

שרה: כמו יום השבת. גם שבת רגילה שבכל השנה נקראת שבת שבתון. הלא כתוב: ששת ימים ייעשה (או: תיעשה) מלאכה, וביום השביעי שבת שבתון (שמות לא, טו; לה, ב).

דניאל: זהו. יש הבדל בין שבת לשבת שבתון. שבתון – פירושו שאין עובדים עבודה. אבל מותר בחג להדליק אש ולבשל, וללוש ולאפות, כדי שיהיו מאכלים טריים לשמחת החג. זהו שבתון; וזה פולל את כל החגים. לעומת זה שבת שבתון פירושו לשבות מכל מלאכה, גם לא בישול ולא אפייה. ובדבר הזה יום כיפור כמוהו כשבת, וזהו שבת שבתון.

דן: אתה מבחין בין שבתון לשבת שבתון. אבל גם במלאכות שמנית יש הבחנה כזאת: יש מלאכה, ויש מלאכת עבודה. ואלה שני מושגים שונים. מלאכת הבישול והאפייה בחג שאמרת – זוהי אמנם מלאכה, אבל לא מלאכת עבודה. מלאכת עבודה פירושה: מלאכה לשם עבודה.

שרה: ההבחנה הזאת שאמרת באמת נמצאת במקרא כמה וכמה פעמים. בשבתות וביום הכיפורים נאמר: "כל מלאכה לא תעשו" (ויק' כג) – פלומר כל סוגים של

מלאכה, אין יוצא מן הכלל. אבל בשאר חגים לא נאמר "כל מלאכה לא תעשו", אלא "כל מלאכת עבודה לא תעשו". ההבחנה ברורה.

דניאל: מזור הדבר, שהבחנות חשובות פאלה בין שבתון לשבת שבתון, או בין מלאכה לבין מלאכת עבודה – מושגים חשובים ומדויקים – ובמילונים שלנו אין מסבירים אותם. ובלל, אין המילונים העבריים עוסקים בהבחנות, וחבל. בלשונות המערב יש שפע של מילונים פאלה. הם מסבירים לך, הבחנות דקות מן הדקות בין ביטויים נרדפים, בין מלה למלה, עד שאי אפשר לטעות. ובעברית אין לנו דבר כזה.

ובינתיים שכחנו שאנו לפני סופות, וזה הנושא שלנו.

דן: דוקא בענייני סופות יש לנו הבחנות פאלה, שפדאי לשוחח עליהן.

שרה: למשל?

דן: למשל, הקירות של הסופה, מה שמם בעברית? "קירות"? "כתלים"? "מחיצות"?

שרה: לא. "קירות" – אי אפשר, מפני שקיר הוא דבר בנוי, וסופה אינה בניין, "פותרל" – בנדאי שלא.

דניאל: שערנו בנפשכם סופה שיש לה ארבעה כתלים. והצד המערבי של הסופה ייקרא "הפותרל המערבי"! ובכלל, פלום יש הבדל בין פותרל לקיר? בלשון העתיקה קיר, ובמאחרת – פותרל, ושניהם דבר אחד.

דן: ובכן לא "חומה" ולא "קיר" ולא "פותרל" – אלא דופן, דפנות; פלומר, מחיצה לא עבה, לא בנויה. למשל,

צדי האוהל, או במזודה, בתיבה, בסופה, בחבית, בגוף, בפטן – כל אלה אין להם קירות, אלא דפנות.

שרה: ואם אני יוצאת מן הסופה אני "יוצאת דופן"?...
דניאל: אל תצחקי. הביטוי יוצא דופן שייך ושייך לעניין שלנו. ולד שגולד בניתוח קיסרי – פלומר שניתחו את דופן הבטן, והוא יצא דרך הדופן – ולד כזה נקרא יוצא דופן. פלומר, לא יצא פדרך הטבע, אלא דרך הדופן, ומכאן הביטוי.

דן: ובבהמות קוראים לילד כזה עוד שם אחר: בן פקועה, פלומר שהבקיעו את בטן הבהמה.

דניאל: אנחנו מרחיבים את הדיבור על הדפנות של הסופה, כאילו הם חלק חשוב ביותר. ולאמיתו של הדבר אין לדפנות חשיבות מרובה – מבחינת ההלכה. שהרי אפשר להשתמש גם בקירות בנויים. העיקר שבסופה – שאין לה גג, שאין לה פיסוי, אלא סיפון.

שרה: הרי לך הבחנה חדשה. מה בין פיסוי לסיפון?

דן: סוככים בכנפיים; סוככים במסך. פלומר פיסוי קל, ומני, לא בנוי ולא צמוד, ועל פי זה המלה סופה. דבר שיש לו גג סותם, ולא סיפון – אי אפשר לקרוא לו סופה.

שרה: אתה כל הזמן אומר: סיפון. ואנחנו רגילים לומר סֶכָךְ.

דניאל: אין כל סתירה. המשנה אומרת סיפון, והתלמוד אומר סכך. אפשר למצוא אפילו בתוך דף אחד משנה עם תלמוד: המשנה בשלה, והתלמוד בשלו. זה אומר סיפון, וזה אומר סכך. אבל את צודקת שאנו אומרים סכך, לפי

הפלל: נקוט לשון אחרון. המלה התלמודית סכך היא שנסתרשה בדיבור.

שרה: יש לי שאלה בדקדוק. לפי איזה משקל עשויה המלה סוכה?

דן: סָכָה, כמו חומצה, חופשה, חולדה, טומאה. אבל חסרה כאן אות אחת.

דניאל: מדוע אתה אומר שהיא חסרה? חסרה אות בכתב, נכון. אבל לא במבטא: סוכה – כאילו פעמיים כ־ף: "סוכָּה". הלא השורש ס כ ך . ויש לפי המתכונת הזאת עוד. פִּנְתִּי לְגֹרֶת עֵץ: חקק – חִקְקוּ; תמים – תוּמְתוּ; חֹפֶף – חוּפְפוּ; סוּכָךְ – סוּכְתוּ. וצדקת, זה באמת אותו המשקל, כמו "חופשתו, חולצתו". אלא כאן הגה אחד כפול, במקום שניים: כ־ף בדגש חזק במקום הכפלה שבכתב.

דן: אבל מאותו השורש יש גם מִטָּךְ, המִסַּךְ שבתיאטרון. ויש גם מוּטָךְ, המוּטָךְ למכוניות. ואם השורש סכך – הרי הריבוי של מִטָּךְ: מִטָּכִים, כ־ף דגושה. וכן מוּסָךְ – מוּסָכִים; ולא "מוּסָכִים".

שרה: ובכן: מוּסָכִי המכוניות, מִסָּכִי התיאטרון – אנחנו נצליח פעם ללמוד את זה?

דניאל: יש עוד שגיאה אחרת. אתם יודעים, כמו שראינו קודם, שיש טיפּוֹךְ וגם סכך (שתי צורות) – וכך יש סוכה ויש סִכְכָּה, שתיהן מאותו השורש. ועכשיו מה תהיה צורת הסמיכות של סִכְכָּה? למשל, "סִכְכָּה לכלי פיבוי", כפּתוּב במפעלים בכל מקום על שלטים אדומים.

דן: סִכְכָּת פיבוי?

שרה : נכון, כמו: קללה - קללת; שגגה - שגגת, שגמה -
שגמת, פצצה - פצצת.

דן: אולי כבר גייה לדקדוק ונשוב לנושאים מעניינים
יותר?

דניאל: ומה מעניין אותך?

דן: מעניינת אותי הברכה שמברכים: "לישב בסופה".

שרה: רציית שיאמרו "לשבת בסופה"?

דן: שוב דקדוק! "לישב בסופה", "לשבת בסופה" - מה

זה מעלה ומה זה מזריר. לי איכפת בתוכן: מה פירוש

"ישיבה בסופה". אני כמעט בטוח, שהרבה אנשים, שמברכים

"לישב בסופה", סבורים שהפונה לשבת על כיסא, לאכול

ולשתות ולצאת. אבל: כלום זאת הייתה הפונה של המושג

ישיבה בסופה?

שרה: מסופר שבני ישראל ישבו במצרים 430 שנה.

ישבו! יש מי שמפקפק ושואל מה פירוש ישבו?

דניאל: נכון. בהקשר הזה אין איש מפקפק. אבל

בסופה ייתכן שיש טועים, וחושבים על ישיבה אל שולחן.

ושוכחים, שגם בסופה כתוב "בסופות תשבו שבעת ימים"

(ויקרא כג, מב), והפונה הייתה לשבת במשמע הרחב:

לאכול, ולישון ולגור בה ממש יומם ולילה.

דן: התנאים אומרים זאת בפירוש: "בסופות תשבו

שבעת ימים - אין תשבו אלא תדורו" (ירושלמי סופה

סוף פרק ב); ומכאן אמרו כבר במשנה: כל שבעת הימים

אדם עושה סופתו קבע וביתו עראי (משנה שם ב, ט).

שרה: אמרת עראי. עראי או ארעי?

דן : שוב דקדוק!

שרה : כן, שוב דקדוק. מפני שלעולם אין לדעת: עֲרַאי או אֲרַעִי. ואיך כותבים? עראי כותבים בעיין ואלף, וארעי בדיוק להפך: אלף ועיין. וזה כל כך פשוט?

דניאל : זה באמת לא פשוט. וכדאי לברר. המלה עראי כמזה כמלה פִּנְאִי, בְּלֵאִי, מְלֵאִי, תְּנֵאִי; ובכן בסמיכות: "דירת עֲרַאִי", "אכילת עֲרַאִי". ובתלמוד נאמר: "כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עֲרַאִי" (סופה ב ע"א). בעברית החדשה שלנו אפשר, כמובן, לומר זאת בצורת תואר: "דירה קבועה", "דירה ארעית". אבל האמינו לי, שהעברית שלהם מוצלחת יותר. בסמיכות דוקא: לא "דירה קבועה" אלא דירת קבע; ולא "דירה ארעית", אלא דירת עראי.

דן : ומתי נאמר אֲרַעִי?

דניאל : אם תרצו לשמוע את האמת, אומר לכם. בדורות הקודמים לא אמרו ארעי, שם-תואר. אלא אמרו הפול בסמיכות: דירת עראי, שינה של עראי – הפול בלי תואר. גם לא אמרו "באופן ארעי", אלא פשוט, בלי "באופן". למשל: "חוץ לסופה אוכלים ושותים עראי", פלומר אכילה של עראי. "בתוך הסופה אוכלים ושותים קבע" – והפול בלי "באופן" ובלי תואר. אבל בדורות האחרונים התרגלו להשתמש בתואר דוקא, לפי הדוגמות הלועזיות. מה עשו? לקחו מן המלה מאורע, אירוע ועשו ממנה תואר: אֲרַעִי או אֲרַעִי. פלומר, לא ערא, אלא ארע.

שרה : ויש הבדל במשמעות?

דניאל : אין שום הבדל. זה אותו השורש: ארע – ערא

– פולם גלגולים של שורש אחד, ארמי, שפירושו "מקרה, מקרי, מקריות". היום נוהגים בשני מיני כתיב: את שם-העצם (עראי, של עראי) כותבים ערא. ואת התואר ("ארעי") כותבים להפך, על פי "אירוע": ארעי, ואין כל הפרש בתוכן. ש ר ה : אותה השאלה אפשר לשאול על המלה פְּדַי : פְּדַי

או פְּדַי? פְּדַי, פְּדַי, פְּדַי?

דן : אני חושב, שתהיה אותה תשובה: בדורות הקודמים לא הייתה אלא מלה אחת: פְּדַי. אין הדבר פְּדַי, אין הדברים פְּדַי, אין השעה פְּדַי – יחיד ורבים, זכר ונקבה – תמיד צורה אחת בלי נטיות. וזה הפתרון הפשוט ביותר. אין כל צורך לומר "פְּדַי, פְּדַי, פְּדַי" וכו'. המלה פְּדַי – ללא נטייה.

דניאל : טוב פְּדַי ועראי, עראי בעיני וארעי באלף – קשה לסכם ולזכור כל זאת. אבל יש כלל אחד לעניין סופות, שקל מאוד לזכור אותו, והוא הפסוק המסכם את החג הזה: "והיית אך שמח" (דברים טז, טו).

ש ר ה : – ואתה בְּדַי רוצה לסיים ולומר חג שמח, נכון? לכן אני עוד רוצה לשאול קודם: מי כאן שְּמַח? אתה שמח או החג שמח?

דניאל : עכשיו נתחיל לנמק מדוע מותר לומר "חג שמח"? את הבירור הזה נניח לשידור אחר. ובינתיים אני בכל זאת מסתכן כנגד הדקדקנים, ואומר חג שמח.

ש ר ה : ואני אומרת: מועדים לשמחה.

דן : ואני אומר: חגים לשלון.